

НЕКИ МОЈИ СУСРЕТИ С ТИТОМ 1941. И 1942. ГОДИНЕ

Рудо, децембар 1941. — Претходног дана ослободили смо ово мјесто. Наш штаб — штаб Црногорског национално ослободилачког одреда за операције у Санцаку — смјестио се у хотелу који се налазио на улазу у ово мјесто. Поред мене у штабу су били Арсо Јовановић, Бајо Секулић и Бошко Ђуричковић. Са нама је и Миле Перуничкић, који је кооптиран у штаб за вријеме борби на Пљевљима. Код нас је из Црне Горе дошао члан Главног штаба за Црну Гору и Боку Пеко Дапчевић, са задатком да се упозна са ситуацијом Одред послје Пљеваља. Било је то двадесет дана послје пљеваљске битке. Овдје смо сачекали долазак Врховног штаба и друга Тита, који се од Нове Вароши упутио овамо чим је добио од нас обавјештење да је Рудо ослобођено. По доласку смјестио се у једној кући на периферији мјеста, у непосредној близини мјесне цркве. Тито је позвао цио штаб одреда. Увече истог дана пошли смо на састанак.

Тито је разговарао с нама о стању јединица, мјерама које смо предузели за обезбјеђење мјеста на разним правцима, о организацији народне власти (НОО одбора, команди мјеста, стража), о плијену у Рудом, о организацији радионица за оправку и израду обуће и одјеће за наше борце, о смјештају рањеника са Пљеваља итд. Потом се интересовао за припреме које смо извршили у вези с његовим наређењем о избору људства за Прву пролетерску бригаду. Обавијестили смо га о томе, о остатку одреда (бројном стању), организацији реда и обезбјеђења у мјесту и непосредној околини, и другим задацима које смо овдје били обавили и мјерама које смо предузели.

Друг Тито нас је мирно саслушао, а потом одобрио све мјере које смо били до тада предузели за долазак и смјештај јединица за Бригаду. Потом је наставио са интересовањем о губицима у пљеваљској бици. Иако је већ био обавијештен о овој бици и њеним резултатима, поново је повео разговор о овом догађају. Био је веома љут због тог напада и његових резултата, говорећи нам да је још прије напада упутио наређење да се не напада овај јаки и утврђени гарнизон, јер ми нијесмо имали средстава да га

заузмено — не знам како то моје наређење није стигло до вас на вријеме,* рекао је. Тита је погађао нарочито велики број погинулих у овој бици, међу којима је био велики број комуниста, од којих је неке, каже, лично познавао. — Како су то били красни другови. Замислите шта би то за нас значило да није било ових жртава, да су ови борци данас овдје са нама, међу живима. Можете замислити и колики је то велики губитак за црногорски народ, који је те синове послао да се боре за слободу, и за све нас.

Тито је овом приликом критиковао Главни штаб за Црну Гору, што је дозволио да до овог напада дође. Он је, каже, скренуо пажњу Ивану Милутиновићу, при поласку из Ужица, да буду опрезни приликом напада на утврђена мјеста и јаке непријатељске гарнизоне, а упозорио га је и у вези с намјераваним нападом на Пљевља. Потом је, каже, и нашем штабу послао наређење непосредно пред битку. — Другови, ми морамо чувати људе, ако желимо да побиједимо у овом тешком рату. Без оданих и храбрих људи нема побједе, то треба да убудуће имате стално на уму.

Послије ових упозорења и пријекора друг Тито нас је обавијестио и упознао са одлуком Врховног штаба и Централног комитета која је тога дана (21. XII) донијета о формирању Прве пролетерске народноослободилачке ударне бригаде и њеним задацима. — У вези са тим, каже, ми смо одлучили да расформирамо Црногорски народноослободилачки одред за операције у Санџаку и његов штаб, с тим да остатак његовог људства дијелом уђе у састав Прве пролетерске бригаде као 1. ловћенски и 2. црногорски батаљон, а остали дјелови који су још остали у Санџаку улазе, заједно са тамошњим партизанским четам, у Црногорско-санџачки НОПО, који намјеравамо одмах формирати са задатком да дејствује на комуникацијама између Таре, Лима и Дрине, гдје ће вршити мобилизацију нових бораца за наше јединице. Одред ће одржавати везу и садејствовати са јединицама Дурмиторског НОПО. (У новоформираном одреду за дејства у Санџаку ушли су из нашег дотадашњег одреда дјелови Зетског и Комског НОПО и пљеваљска и бјелополска чета). Поред везе са Дурмиторским НОПО, наставио је Тито, овом одреду ће се ставити у задатак да садејствује са српским и санџачким партизанским јединицама у источном Санџаку, на десној обали Лима. Тито је наредио да око 50 бораца из досадашњег одреда, одабраних бораца и комуниста, вратимо из Рудог на рад у Црну Гору, јер је то захтијевао Главни штаб за Црну Гору и Боку у поруци коју је донио Пеко Далчевић. Са групом од 50 одабраних бораца пошли су за Црну Гору Пеко Далчевић, Бајо Секу-

* Ја се садржине ових разговора са Титом одлично сјећам, што је и разумљиво с обзиром на тематику на коју су вођени и прилике у којима се до њих дошло. Ипак ћу их слободно интерпретирати, тако да их нећу стваљати у наводнике.

лић и Ђуро Чагоровић. Остали чланови дотадашњег штаба Црногорског НОПО за операције у Санцаку распоређени су на нове дужности: ја сам одређен за команданта 2. батаљона 1. пролетерске бригаде, Арсо Јовановић за начелника Врховног штаба, а Бошко Ђуричковић за политичког комесара новоформираног Црногорско-санџачког одреда, са Милем Перуничкићем који је одређен за команданта.

На овом састанку Тито нам је дао детаљна упутства о формирању пролетерских батаљона и чета: Чете да буду лакопокретљиве, са бројним стањем 50—60 бораца. Као такве оне ће бити способне за лакше и брже кретање, а по потреби ће моћи да врше и самосталне задатке. Батаљони са 3—4 овакве чете биће такође покретљиви, а моћи ће дејствовати и на самосталним правцима. А када будемо рјешавали неке теже задатке, то ћемо чинити са цијелом нашом бригадом. Она ће представљати јаку ударну снагу, за сада са 5—6 батаљона.

Из Титовог излагања било је јасно да је он већ до танчине проучио и формацију и тактику пролетерских јединица.

Прва бригада неће бити сама, наставио је Тито. Ја имам намјеру да ускоро формирамо и друге пролетерске бригаде, но у томе нећемо журити, него ћемо опрезно приступати овом задатку, док учврстимо и проведемо кроз борбе нашу Прву бригаду, па ћемо имати нека искуства. Међутим, пролетерске бригаде ће се формирати само са знањем и одобрењем Врховног штаба. А на терену нека се и даље формирају партизански и ударни батаљони. Тито је наредио Пеку да са овим ставом упозна другове у Црној Гори.

По завршетку састанка код друга Тита вратили смо се у свој штаб, са задатком да до краја спроведемо у живот његове одлуке који смо овдје упознали. Сљедећег дана на тргу у Рудом била је постројена Прва пролетерска бригада, коју је друг Тито поздравио, последије смотре, и одржао јој говор у којем је истакао значај њеног формирања и задатке који пред њом стоје. Још истог дана бригада је пошла на борбени задатак, јер су нас од Вишеграда и Прибоја напали Италијани и четници. И у том првом борбеном окршају извојевала је она значајну побједу, пошто је непријатељ потпуно разбијен, потучен и заробљен. То је била прва побједа на њеном славном борбеном путу.

II

Рогатица, крајем децембра 1941. — Овдје је стигла из Рудог, по наређењу друга Тита, Прва пролетерска бригада. Врховни штаб је већ био овдје. Тито је позвао у свој штаб команданте и комесаре батаљона Прве пролетерске. Његов штаб је био смјештен у згради бившег среског начелства, у којој се налазила и партизанска команда мјеста. У овом граду је тада била и четни-

чка команда мјеста, на чијој су се згради вијориле четничке заставе са мртвачком главом. Ово нас је изненадило, јер нијесмо још знали одкуда и зашто је присутан овај четнички симбол. Међутим, убрзо затим, можда већ наредног дана, последије једног инцидента са четницима, укинута је њихова команда мјеста и застава скинута. Ми смо већ имали доказе о четничкој издаји, не само у Србији него и на овом терену. Наш 1. батаљон је заробио у возу код Међеђе п.пуковника ЈВ Цветковића, који је ишао на преговоре с Италијанима у Вишеграду. Документација пронађена код њега, а и његова изјава, непобитно то доказују.

Пошто смо се прикупили — команданти и комесари — у команди мјеста, Тито нас је позвао унутра. Он је сада био са нама први пут последије Рудог. Последије поздрава он се распитивао о току борби које је Прва бригада имала у међувремену од формирања, о губицима, заробљеницима, плијену итд. Изразио је том приликом задовољство постигнутим успјехом. Та ваша побједа, рекао је, врло је значајна за ваше даље успјехе. То је врло добар почетак.

Потом нам се обратио у вези са даљим задацима: упознао нас је са ситуацијом на овом терену и на Романији. — Овдје је, рекао је он, под утицајем из Србије издајничка четника дјелатност имала извјесног утицаја, што се одразило и на редове мјесних партизана, међу којима је настало извјесно колебање и превирање. Четници су развили пропаганду, пријетње сељација и терор над муслиманским живљем. Пљачкају и убијају на све стране. Имамо податке да су ступили у сарадњу са Италијанима и Њемцима и да од њих добијају наоружање и опрему. Ми то морамо спријечити. Зато сам позвао Прву пролетерску овамо, да политичким и војничким радом онемогућите дјеловање четника, да спријечите расуло мјесних партизанских одреда и помогнете њихово политичко и војничко учвршћење. На тај начин ви ћете бити од велике користи и помоћи руководству НОП-а на овом подручју. Ја од ваших јединица много очекујем. То је за сада ваш непосредни и најважнији задатак, поред осталих борбених задатака против окупатора. Ви морате објаснити народу, у непосредном контакту са њим, издајничку улогу и намјере четничких официра и команданата који су дошли овамо. Њих треба политичким радом и поступцима изоловати од народа и разоружати. Ми овдје не смијемо дозволити да се развија њихова организација и да врше принудну мобилизацију сељака, што већ покушавају.

Последије ових Титових ријечи, које су за нас значиле наређење и заповијест, Прва пролетерска бригада је, као што је већ познато, за вријеме боравка на овом терену источне Босне разбила и разоружала четнике, помогла учвршћење и развој јединица НОВ и ПО, и тако извршила задатке које је добила од свог Врховног команданта.

III

Почетком јануара напустили смо просторију Романије и Соколца и упутили се преко Чевљановића и Средњег, на правцу Сарајева. При покрету кроз Горње Чевљановиће, гдје се припремало савјетовање партијских руководилаца из Босне и Херцеговине са Врховним штабом, у сусрет нам је дошао курир Врховног команданта и пренио нам његово наређење да код њега дођу команданти 1. и 2. батаљона, који су маршовали овим правцем.

Перо Ђетковић и ја свратили смо код друга Тита, који се налазио у једној шумској кући одмах поред пута којим смо се кретали. Унутра смо затекли друга Тита са још једним другом који нам је био непознат. Пошто смо се поздравили, Тито нам је представио присутног друга: Ово је Чича Романијски, Славиша Вајнер. Ми смо били не мало изненађени, што је Тито и примијетио, па је додао: Знам да сте очекивали да ћете срести неког чичу, старца, али као што видите ово је млади чича. Сви смо се насмијали, јер је Славиша заиста био млад и у напону снаге. Ми смо за њега и раније знали по чувењу, пошто су на Романији о њему пјеване пјесме које су описивале његове подвиге у борбама, па је већ био постао жива легенда партизанских бораца источне Босне.

Пошто смо добили задатке за батаљоне, Перо и ја смо се поздравили са њима и пошли у своје батаљоне. На жалост, ово је било наше прво и посљедње виђење са Чичом Романијским, јер је он ускоро погинуо, у једној борби са Њемцима и усташама код Хан Пијеска. Романија је остала тужна без свога „Чиче“, али је остала да живи легенда о њему.

IV

Фоча, крај јануара 1942. — Послије борби са Њемцима на Романији, у којима је мој батаљон имао 14 погинулих пролетера на Бијелим водама, код Соколца, наша бригада је преко Јахорине и Игмана дошла у долину Дрине, на сектор Фоча — Горажде. Наш 2. батаљон је неколико дана задржан у Фочи ради одмора. У Фочи се налазио и Врховни штаб, који се кретао са дијелом наше бригаде преко Јахорине. Тито је сазнао за наш долазак, и да смо се смјестили у Пољопривредној станици. Батаљон је с пјесмом ушао и прошао кроз град. Рекли су му да је то 2. црногорски батаљон, који је прешао преко Игмана. Тито је одмах дошао у наш логор на десној обали Ђехотине.

У разговору са борцима и нашим штабом Тито се интересовао о борбама и губицима на Романији, о жртвама нашег батаљона (за које је већ знао), о напорима при преласку Игмана. Рекао је да смо погријешили што нијесмо пошли за њима преко Јахорине, јер бисмо прошли лакше и вјероватно без губитака.

Непријатељ још није био угрозио овај правац када смо ми прошли са дијелом бригаде, рекао је. Тито нас је обавијестио да је 3. чету нашег батаљона, која је била на обезбјеђењу Врховног штаба, оставио привремено на Јахорини, да тамо помогне Јахоринском НОПО и да дејствује на прачанском правцу. Тамо је задржан и батаљон Павла Јакшића (4. батаљон Прве бригаде).

Тито се код бораца батаљона интересовао о здравственом стању, личним проблемима, организацији смјештаја, исхрани, одмору, смјештају рањеника и другова премрзлих на игманском маршу.

За неколико дана наш батаљон је упућен на сектор Горажде—Чајнице, гдје је уништавао и разбијао четничке групе.

V

Херцеговина, јуна 1942. — Било је то за вријеме треће непријатељске офанзиве, када је Врховни штаб са пролетерским бригадама предузео поход преко Херцеговине према Босанској крајини. Послије преласка преко Игмана и Бјелашнице, јединице Групе пролетерских бригада су се приближавале жељезничкој прузи Сарајево — Мостар, са задатком да на њој изврше диверзију и нападну непријатељске објекте и гарнизоне дуж пруге, да пругу онеспособе за саобраћај за дуже вријеме.

При подилажењу овој прузи преданили смо прикривени у шумарцима и камењару на правцу напада, гдје смо сачекали ноћ, предвиђену за напад. Мој 2. батаљон, у оквиру Прве пролетерске бригаде, налазио се негдје западније од села Умољани. Одједном, примијетим друга Тита: жури према нашем логору. Са њим неки непознат сељак. Чујем Тита да нешто говори, повишеним гласом, и распитује се код бораца за команданта батаљона.

Чим сам угледао Тита и чуо његов глас хитно сам се упутио према њему. Извијестио сам га да је батаљон прикупљен у очекујућем положају за предстојећи напад. Одмах примјећујем да је Тито нешто љут. Он ми се обрати, у присуству овог сељака: Да ми одмах пронађеш тог твог борца који је од овог сељака узео коња. Зар такво што да има у нашој војсци! Одговорио сам да не вјерујем да је то неко учинио из мог батаљона, али ћу провјерити. — Провјери и извијести ме, види тамо, можда су узели за рањенике. Овај сељак издиже са породицом на планину па не може без коња. Њему је коњ неопходан. Треба му га одмах вратити ако га пронађеш.

Потом је Тито пошао и у остале логоре, од јединице до јединице, залажући се да се пронађе коњ овог сељака.

Нешто касније се утврдило да овај коњ није украден; био је залутао и загубио се у оближњој шуми (да пасе), и сељак га је нашао и одвео, па је овај инцидент ликвидан на опште за-

довољство. Када је о томе обавијештен, Тито се задовољан на-
смијао.

Истичем овај случај као доказ да је Тито и у тим тешким
данима, када су наши борци били гладни и у свему оскудни, и
када су могли доћи у искушење у односу на приватно власниш-
тво, водио бригу о томе да се ништа силом не одузме од сељака,
да се чува и поштује његова сопственост. Тим више што је сељак
био спреман да све чим располаже добровољно стави на распо-
лагање нашој војсци.

Титових наређења и упутстава у том погледу борци су се
стриктно придржавали, што је одговарало моралу наше војске.

VI

Оштрељ, почетак новембра 1942. — Када сам одређен за ко-
манданта Четврте пролетерске бригаде, напустио сам дужност
у Првој пролетерској бригади, у којој сам провео од њеног фор-
мирања. Из Петровца сам се упутио на Оштрељ, гдје се тада
налазио Врховни штаб (рејон Дрвара), да се по обичају јавим
Врховном команданту да одлазим на нову дужност.

На трачницама шумске пруге, у шуми, у једном вагону,
смјестио се био и ту радио Тито. Код њега ме сачекао Митар
Бакић, дотадашњи комесар Четврте црногорске бригаде. Код Ти-
та сам се срео и са Темпом, који се тада припремао да пође као
делегат Врховног штаба и Централног комитета на југ земље,
вјероватно у Македонију. Из Петровца је са мном код Тита до-
шао и Иво Лола Рибар.

Послије ручка, на који нас је Тито задржао, Митар и ја смо
се спремили за одлазак у Четврту бригаду, која се тада нала-
зила у Преодцу, на падинама планине Шатора. Прије одласка
друг Тито је са мном разговарао. Одредио сам те за команданта
Четврте бригаде, рекао ми је. Тамо је до сада био Пеко, који
сада иде за команданта дивизије. У овој бригади су твоји
земљаци, па ћеш се брзо прилагодити новој средини. Четврта
бригада је јединица храбрих бораца, који су до формирања бри-
гаде прошли кроз жестоке борбе у Црној Гори. У бригади има
сада око 800 комуниста — чланова КП и СКОЈ-а. То је велика
борбена и кадровска снага. Послије формирања, од Зеленгоре
до Босанске крајине, ова бригада је, као и остале, стекла дра-
гоцјена искуства и показала изванредне борбене и моралне ква-
литете. Али, бригада је у овом периоду претрпјела и знатне
губитке, нарочито на Купресу и Бугојну. Она још нема довољно
искуства за освајање градова и утврђених мјеста, па се у так-
вим случајевима мора примјењивати еластичнија тактика, да
се избјегну велики губици. Борци пролетерских јединица су ка-
дрови за нове одреде и бригаде које ћемо формирати, зато их
треба чувати. Рачунам да ће Четврта црногорска бригада бити

монолитна јединица, у којој треба да владају примјерна дисциплина и другарство. Ја сам сигуран да ћеш одговорити повјерењу које ти указујемо постављањем на ову дужност. Рачунам да ће садашња психоза у бригади, са чим ме је Митар упознао, због губитака на Купресу и Бугојну бити брзо преброђена, и то послије првих успјешно изведених акција, у које треба ићи поступно, од мањих ка већим и тежим.

Тито се овом приликом интересовао и за стање у 2. црногорском батаљону Прве пролетерске бригаде, одакле сам непосредно дошао, за командни састав батаљона и чета, као и за кадрове који су пошли на руководеће дужности изван бригаде, у друге јединице. Тада су пролетерске бригаде дале велики број војних и политичких руководилаца за новоформиране и друге јединице наше војске, које су још оскудијевале у искусним кадровима. Тако је ових дана упућен на нове дужности велики број руководилаца из Прве и Четврте пролетерске бригаде.

Окријепљени Титовим ријечима, које су биле и признање и подстрек, Митар Бакић и ја пошли смо преко Дрвара и Тичева, гдје је био штаб Друге дивизије, за село Преодац, гдје је био заказан збор Четврте бригаде (7. новембра), на којему је извршена примопредаја дужности између дотадашњег команданта Пека Дапчевића и мене.

VII

У току битке на Неретви дошло је до још једног мог сусрета са Титом. Када сам прикупио Четврту бригаду и кренуо у правцу Прозора, да узмем учешћа у оквиру задатка Друге пролетерске дивизије који је био одређен за 3. март 1942, друг Тито, који се налазио у Грачаници, у долини Раме, позвао ме у свој Штаб и дао ми допунски задатак за бригаду, у оквиру предвиђене операције, али временски нешто раније.

По повратку у своју јединицу упознао сам свој штаб и штабове батаљона са предстојећим задатком и хитрошћу његовог извршења. Током ноћи маршовали смо долином Раме, од Раме према Грачаници. У зору смо челом колоне стигли у Грачаницу, гдје се налазио Врховни штаб. Курир Врховног команданта ми је пренио наређење да свратим код њега. Бригада се размјестила дуж пута да се до мог повратка одмори. Није ми било јасно о чему се сада ради, пошто сам већ имао задатак за бригаду од штаба Друге дивизије, на основу наређења Врховног команданта које је утврђено код њега претходног дана, на састанку са штабовима дивизија, којем сам и ја присуствовао.

Затекао сам Врховног команданта наднесеног над картом. Обрадован што смо се тако брзо прикупили и одмах кренули на

извршење задатка, обратио ми се ријечима: Добро је што је штабовима дивизија, којем сам и ја присуствовао. твоја бригада у покрету. Изгледа да ће остале јединице нешто закаснити, јер су удаљеније, а напад је предвиђен за 3. март. А сада су минути драгоцјени. Посљедњи је час за наше рањенике. Од синоћ се ситуација погоршала. Малоприје сам добио извјештај од Терзића, који се налази у Прозору. Ево видиш — покази ми на карту — Њемци су овладали линијом Црни Врх — Пидриш — Кобила и нападају даље. Тиме је најнепосредније угрожен пут који изводи у прозорску котлину. Треба најбрже и најенергичније дејствовати. По сваку цијену спријечити Њемцима да се преко Вилића гумна и Дражева пробију за Шћит, гдје се налазе наши рањеници. Пребаците се камионима до испод Дражева. Сада се још задржите овдје, да вас авиони не примите и омету у покрету, а онда искористите камионе. Нека оуставе сваки други транспорт, јер је ово сада најважније. Тако ће и борци бити одморнији. Користите ноћ за пребацавање, а онда оних неколико километара до положаја мораћете пјешке. Увјерен сам да ће твоја бригада стићи на вријеме и да ће успјешно извршити и овај задатак. У Прозору се повежите са Терзићем, он ће вам пружити најновије информације о ситуацији.

Одмах сам се вратио у јединицу, и прије покрета објаснио борцима и штабовима нову ситуацију и задатке које је друг Тито поставио пред нашу бригаду. Извршене су припреме на брзу руку и одржани састанци: штабова, команди, борачких колектива, партијских организација — претпостављајући да касније за ово нећемо имати довољно времена. Сви су били окупирани мишљу о рањеницима и о предстојећем судару с Њемцима, о повјерењу Врховног команданта у нашу бригаду.

До зоре (1/2. марта) пребацила се цијела бригада до Прозора. На челу је био њен 2. батаљон, чији је командант био Нико Стругар. Без задржавања батаљони су продужавали пјешке ка положајима. Вилића гумно је кључни и посљедни положај који од Горњег Вакуфа изводи на Дражевску висораван изнад Прозора. Десно од овог положаја налазила су се два батаљона Треће крајишке бригаде, а лијево на падинама планине Радуша, батаљони Седме банијске дивизије.

Негдје средином дана, можда нешто прије подне, стигли су наши први дјелови пред овај положај. Био је то Други батаљон, који се под борбом развио на том правцу. Дошао је у посљедњем часу и заузео положај на најосјетљивијем мјесту, баш док су с друге стране овом истом положају подилазили Њемци. Избили су они пред положаје нашег Другог батаљона и почели на њега да јуришају. Други батаљон је одговарао бомбама и противјуришима. По мјери пристизања улазили су у борбу и остали батаљони наше бригаде, лијево од положаја 2. батаљона,

према Караулици и Кобили, и у позадину непријатеља. Развила се жестока борба и на овом положају и код сусједа. Штаб бригаде се са осматрачницом налазио на сектору 2. батаљона, одакле је осматрао дејства и утицао на њих. Сви непријатељски јуриши током дана били су одбијени. Претрпивши велике губитке, непријатељ је крајем дана одустао од напада и прешао у одбрану, што су наше јединице искористиле да пређу у јачи противнапад и да одбаце непријатеља.

Повољан исход борбе на Вилића гумну створио је услове да наше јединице наредног дана (3. III) пређу у општи противудар на цијелом фронту и да одбаце непријатеља у долину Ђрбаса, према Бугојну.

Тако је Четврта бригада, у оквиру ове операције и задатка који је непосредно примила од друга Тита, потпуно оправдала повјерење Врховног команданта и похваљена. Врховни командант је у тој похвали истакао улогу њеног 2. батаљона, који је имао и најтежи задатак и највеће губитке.

Радован Вукановић